

суспільстві, достатній рівень економічної та політичної незалежності, спираючись на власні сили, на стратегію технологічного лідерства або принаймі технологічної незалежності, патріотизм своїх громадян, незалежність у мисленні і прийнятті рішень лідерами держави, що дає змогу досягти політичної, економічної, військово-стратегічної і соціальної мети заради створення умов для гідного життя широких верств населення, їх матеріального добробуту і моральної єдності, розвитку єдності народу України [2].

Акцентуючи увагу на питанні визначення суті геополітичної концепції слід зазначити, що останнім часом серед сучасних дослідників помітний відхід від "класичного" визначення суті геополітики - як контролю за простором до інших форм.

Мабуть саме тому досить цікавою може бути запропоноване найбільш сучасне і відповідати потребам сьогодення визначення В. Булгакова. За ним "геополітика" - це дослідження просторової логіки міжнародних відносин та зовнішньої політики в контексті забезпечення національної безпеки.

Цікавими є тези Булгакова про те що: По-перше,

проблемою для України є складність формування власних концепцій і теоретичних положень геополітичних ідей, в основі яких лежить застаріла формула М. Хвильового "Геть від Москви" [3]. По-друге, сутністю сучасної геополітичної формули є баланс сил у світовій геополітиці.

З іншого боку він базується на "цивілізаційній теорії" А. Тойнбі доводить, що сучасна геополітична ситуація в багатьому залежить від конфліктів цивілізацій в основі яких є боротьба культур, і це є тим головним фактором, що визначає сучасну геополітичну ситуацію в світі. Конфлікт цивілізацій усунув на 2-ий план колишній імператив геополітики "боротьбу за простір".

Отже, геополітична орієнтація України і формування безпеки залежить від того, що вона належить до слов'янсько-православної цивілізації. Дилемою є те, що Україна знаходиться на стику Слов'янсько-православної і Західної цивілізацій. Цей факт істотно обумовив визначення геополітичної мети інтеграції, що впливає на специфіку геостратегічної інтеграції і формування безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гышецкий. Проблема безопасности в международных отношениях. // МЭ и МО.- 1990.- № 7. С. 3.
2. Павловський. Засади національної безпеки України на перехідному етапі. // Голос України.-1997.- 3 квітня.
3. Булгаков. Геополітична реальність - виклик часу. // Віче.-1997.-№12.

Summary

Geopolitics and security: theoretical aspects

M. Doriy

The author of this article explains the main points of conceptions of "geopolitics" and "security" in their theoretical plan. The author points on reevaluation of these concepts in context of modern international relations. It points on difficulty of forming of conceptions and theoretical theses of geopolitical ideas for contemporary Ukraine.

ДИНАМІКА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В РОЗУМІННІ КАРЛА КАУТСЬКОГО

Мазур І.Л.

Століття тому, в лютому 1898 року в "Neue Zeit" була надрукована стаття Е.Бернштейна "Теорія перевороту і колоніальна політика". Ця стаття стала історичною. Вона поклала початок великій суперечці двох таборів, суперечці, яка переросла з ідейної боротьби в боротьбу по різні боки барикади. Це протистояння поширилося на весь індустріальний світ, на всі країни з робітничим рухом. Але найбільш чіткі, класичні форми воно набуло в Німеччині, соціал-демократична партія якої була в той період флагманом європейського робітничого руху. Тут протистояння двох таборів проходило особливо гостро і драматично; кожна його стадія, починаючи із журнальної полеміки і закінчуючи відверто ворожими діями,

мала і теоретичне відображення. У вир полеміки кожна із сторін кинула свої найкращі інтелектуальні сили. У центрі цих подій опинився і Карл Каутський.

Карл Каутський (1854-1938) - один із лідерів німецької соціал-демократичної партії та II Інтернаціоналу - пройшов складний та суперечливий шлях розвитку. Активна участь у полеміці проти Е.Бернштейна принесла йому славу теоретика номер один у соціал-демократичному світі. "Червоний папа", "великий інквізитор ортодоксального марксизму" і "найбільший авторитет" - з одного боку, з іншого - "ренегат", "ревізіоніст", "ідеолог центризму". І перші, і наступні характеристики К.Каутського ми

можемо знайти в історико-філософській, публіцистичній літературі кінця 19 - першої половини 20 століття [1]. Причини такої різниці в оцінці Каутського кривються насамперед у політизованому підході при висвітленні його творчої діяльності, особливо того її моменту, який стосується розуміння ним теорії і практики марксизму. Це і не дивно, що саме даний напрям його вчення викликає найбільшу зацікавленість, оскільки Каутський, як теоретик і, головним чином, популяризатор марксизму, сприяв поширенню цієї теорії не лише в Німеччині, але і далеко за її межами. "Каутський схожий на свого вчителя Маркса: був одночасно економістом, соціологом, істориком. Тільки завдяки цьому із окремих фрагментів праць Маркса, з яких Енгельс почав створювати монолітну будову, він зміг створити дійсно марксистську систему... те, що марксизм став не лише науковою доктриною, а і найбільш впливовою силою на політику і розвиток суспільства, є передусім заслуга Каутського" [2]. Так оцінює діяльність свого брата Карла - Бенедикт Каутський. Він в значній мірі правий.

Творча спадщина К.Каутського нараховує близько 900 опублікованих праць (включаючи і повторне видання). Жоден соціал-демократ перед першою світовою війною не міг зрівнятися з ним за кількістю і тиражами виданих робіт. Зазначимо, що написаний Каутським коментар до Ерфуртської програми був перекладений на 18 європейських мов; і він став свого роду катехізисом для цілого ряду соціал-демократичних партій світу. Авторитет Карла Каутського як ортодоксального марксиста в той час, здавалося, був непохитний. Проте історичний перелік подій вніс свої корективи, погляди німецького теоретика потерпіли значні зміни. Спочатку апологет марксизму, потім центрист, а потім...? Чи було "потім"? Відповідь на це запитання не може бути однозначною. До недавнього часу вона залежала від політичної симпатії дослідника, від того, як останній сприймав К.Каутського: лише як талановитого систематизатора марксизму - саме так вважали покоління соціалістів; чи як наївного містифікатора соціалістичної ідеї, що жив у світі ілюзій - так характеризують його творчість праві соціал-демократичні теоретики сьогодення; чи як бездарного догматика ортодоксального марксизму - так оцінюють його погляди ідеологи лівого радикалізму.

Проте, істиною неволодіють не ті, не інші. К. Каутський - один із послідовників К.Маркса та Ф.Енгельса, який ввійшов за межі їх вчення і створив своє власне бачення марксизму як теорії і практики суспільних перетворень в 20 столітті. Марксизм для Каутського перш за все - конкретне наукове знання про суспільство покликане змінити світ. Ідеї Каутського, його історичні промови у світлі тріумфального завоювання соціал-демократією полі-

тичного олімпу Західної Європи заслуговують особливої уваги.

Світоглядні установки К.Каутського багато в чому визначили логіку аргументації сучасної соціал-демократії, яка відійшла від більшості постулатів революційного радикалізму соціалістичної доктрини Маркса та Енгельса. Наголосимо, що саме Каутський вперше поставив в центр концептуального марксистського аналізу динаміки суспільного розвитку проблеми демократії як вихідного принципу мети та ідеалу соціалістичного перетворення, що стало причиною суттєвого перегляду багатьох положень "класичного марксизму" - тієї версії матеріалістичного розуміння історії, її політичного та економічного аналізу як вона розроблялась безпосередньо Марксом та Енгельсом. Особливо новаторський підхід Каутського виявився в трактуванні перспектив соціалізму, розумінні демократії, підходів до аналізу місця і ролі класів, держави в історії, перспектив їх трансформації.

Історія ідеалів соціально орієнтованого суспільства - це історія боротьби за соціальну рівність. Чи можливо їх досягнути: існують вони в історії, або остаточно зруйнованій запрограмовані а priori в самих формах людської життєдіяльності чи притаманні вони людській цивілізації в цілому - саме ці питання цікавили К.Каутського.

В традиціях свого бачення законів людського суспільства Каутський трактував демократію як атрибут соціальної природи людини, без якої неможливо змінити світ на краще. Він не сумнівався, що людина "не тільки соціальна але й демократична істота, - або точніше висловлюючись, прагнення до демократичної діяльності є однією із сторін її соціальної природи, яку вона успадкувала від своїх тваринних предків" [3]. На його погляд, демократичні норми взагалі невіддільні від форми людського буття: існування та добробут кожної окремої людини залежить від існування та добробуту суспільства, в якому вона живе.

Примітивна демократія була атрибутом ще первісного суспільства. Проте виникнення нових соціальних структур (класів, держави), які фіксували нову якість, протилежну демократії - гноблення і, відповідно, новий тип взаємостосунків людей в суспільстві, - означало для Каутського крах первинних демократичних норм. Деспотизм - та вища форма, яку, наприклад, тільки і "могла досягти в своєму розвитку держава Давнього Сходу" [4].

Давній світ не знав, згідно Каутського, соціальних революцій, які виникають лише з появою промислового капіталізму і стають невід'ємною складовою суспільного прогресу. Каутський побачив іншу, відмінну від капіталістичної епохи, динаміку розвитку соціальних структур давніх цивілізацій. Він показав, що соціальні колізії і політичні зіткнення в

античному суспільстві не відображали та й не могли відобразити процесів визрівання в надрах старого суспільства нових економічних відносин. Всі політичні перевороти в давні і середні віки обмежувалися зміною соціального статусу окремих груп і класів, заміною одних інститутів управління іншими, і не зачіпали економічних основ суспільства, які залишалися незмінними протягом всієї історії докапіталістичного періоду. Саме незмінністю економічних відносин пояснював Каутський нерозвинутість демократії, соціальну нерівність, домінування держави як апарату примусу.

Докапіталістичні цивілізації були приречені на стагнацію або послідовно переходили в своєму розвитку від розквіту до занепаду, причому, і розквіт, і занепад визначалися не внутрішніми для даного суспільства причинами, а наслідком підкорення старих цивілізацій життєдайному впливові варварів-завойовників. Історичний прогрес в давньому світі, у зображенні Каутського, - це рух по спіралі, який ініціюється поштовхом ззовні. "Такий, на відміну від соціальної революції, механізм суспільного розвитку до початку середньовіччя" [5].

Каутський узагальнив значний фактичний матеріал з давньої історії, звернув увагу марксистських дослідників на парадоксальний, з точки зору класичного марксизму, факт, що більша частина історії людства - це історія безкласового суспільства. Більше того, він підкреслив, що навіть в умовах існування класових протиріч (як, наприклад, в давніх європейських та східних деспотіях) класові антагонізми не можуть бути вирішальним фактором в розвитку цих суспільств. Відмовляючись від чисто "класових" оцінок історичних подій, Каутський поставив фактично забуту в теоретичному марксизмі тих років проблему різнопідпорядкованості детермінант розвитку давніх, нових західних та східних цивілізацій. Крім того, він підкреслив конкретно-історичний характер відносин економічного і позаекономічного примусу в суспільстві та державі, закономірність в певні періоди політичного, морального, релігійного диктату як головних регуляторів суспільних процесів.

Отже, "те, що Маркс в 1859 році рахував загальним законом соціального розвитку, є законом цього розвитку, починаючи лише з появи промислового капіталізму" [6]. Епоха становлення промислового капіталізму, на його думку, проголошує закінчення передісторії людства, виникає зовсім новий досвід цивілізації, який не потребує для свого розвитку зовнішніх стимулів. Прогрес в суспільстві відбувається шляхом соціальної революції, для здійснення якої обов'язковим є визрівання і виникнення нових форм виробництва. На відміну від всіх попередніх форм господарювання промисловий капіталізм створив принципово нову систему економічних і

політичних відносин в суспільстві, яка орієнтована на необмежений поступальний розвиток виробництва, ріст суспільного добробуту, соціальний прогрес.

Звичайно, не можна стверджувати, ніби неможливо, що коли-небудь призупиниться технічний та економічний розвиток промислового капіталізму. Але, оскільки мова йде про те, чи впливає така призупинка із сутності капіталу і його нагромадження, на це Каутський дає заперечну відповідь. Кордон, що належать розвитку капіталізму, співпадають, на думку Каутського, з кордонами, котрі задані розширенню промисловості в будь-якій галузі виробництва тим, що вона залишається в залежності від сільського господарства [7]. Ніщо не може зашкодити капіталу, лиш тільки відчуття збій у розвитку промисловості через відсталість сільського господарства, перекинутися в останнє і зайнятися його інтенсифікацією. Якби на шляху розвитку продуктивних сил у сільському господарстві стала така перешкода, як приватна власність на землю, то могла б бути проведена радикальна земельна реформа, яка, проте, не зачепила б основ капіталізму.

Капіталізм, 30-их років 20 століття здається Каутському "з чисто економічної точки зору ... міцнішим, ніж коли б то не було" [8]. Тому основою його нової політичної орієнтації стала теза про ультраімперіалізм. Ультраімперіалізм, згідно з Каутським, це проект нової економічної політики в індустріально розвинутих країнах, які намагаються розширити і зміцнити свій вплив у світі не руйнівними війнами і агресіями, а через угоди, за якими в світові тресті об'єднуються всі значні промислові і фінансові групи. Зміцнення ультраімперіалізму дасть початок новій, мирній ері в історії капіталізму; тоді виникне новий тип міждержавного об'єднання капіталістичних країн - економічного і політичного союзу вільних національних держав, які гарантуватимуть свободу торгівлі, ліквідацію національних бар'єрів, ріст продуктивних сил в умовах роззброєння і модернізації виробництва і, нарешті, демократію як єдиний нормативний принцип, що регулює соціально-політичні відносини в державі [9].

Оцінюючи політичну та економічну силу такого об'єднання, масштаби його впливу на опозицію, Каутський відкидає утопічні спроби насильницького знищення соціально-економічних структур буржуазного суспільства і висуває думку про демократичний шлях мирного встановлення капіталізму в соціалізм. "Соціалізм, а в умовах сучасної культури це означає загальний добробут, можливий тільки за умов потужного розвитку продуктивних сил, який несе із собою капіталізм" [10].

Чим більше розквітає капіталістичний спосіб виробництва, тим кращі перспективи встановлення соціалістичного ладу, зазначав Каутський. Розвиток промислових країн приводить до того, що паралель-

но
лет
Тої
пер
рат
сил
алі:
нас
еко
хід
ріал
ден
зни
ми
пер

тія :
ким
розе
І
Що
перс
Є
ного
як є
істор
зако

ЛІТ
1
крат
Цент
рії:
люці
К. М
Sozia

2.
3-
4-
5-
6-
7-
8-
9-
10
11

SUM

Dyna

I.Maz

Th
the fig
ers, th
мосга

орієнтована виробничий прогрес. ніби немож-ехнічний та капіталізму. шливає така агромадженьвідь. Кордо-співпадають, і задані роз-гузі виробни-лежності від же зашкоди-й у розвитку ького госпо-їнятися його ку продукти-ла така пере-, то могла би еформа, яка,

здається Ка-юру ... міцні-осною його про ультраім-з Каутським,- в індустріаль-я розширити і ими війнами і світові трести фінансові гру-дасть початок тоді виникне капіталістич-о союзу віль-ватимуть сво-бар'єрів, ріст ня і модерні-ттю як єдиний еє соціально-

у силу такого на опозицію, асильницького уктур буржуаз-демократичний у в соціалізм. ури це означає а за умов поту-кий несе із со-

чний спосіб ви-і встановлення ький. Розвиток о, що паралель-

но до посилення капіталістів в галузі економіки про-летарі зміцнюють свої позиції в галузі політики. Тому соціалістичне суспільство стане результатом перемоги пролетаріату, який, опираючись на демократичні методи, парламентаризм, стане панівною силою в суспільстві і візьме в свої руки справу соціалізації виробництва [11]. К.Каутський відкидає насильницькі методи як інструмент соціально-економічних перетворень, бо вони ведуть у безвихідь, до занепаду суспільства. Доки не визріли матеріальні умови нового суспільства, жодні нововведення не можуть бути доцільними, вони повинні зникнути, не дивлячись на всі методи примусу, якими намагаються замінити відсутність історичних передумов для нових виробничих відносин.

Соціальні реформи замість революції, демократія замість диктатури, свобода замість рабства - такими бачить Каутський основні засади майбутнього розвитку людства.

Проте, теорія не завжди збігається з практикою. Що може запобігати виникненню помилок в оцінці перспектив розвитку людської історії?

Єдиним ідеальним фактором сучасного суспільного розвитку є позитивне, наукове знання про світ, як воно трактується матеріалістичним розумінням історії - таку відповідь дає каутськіанський аналіз законів суспільного розвитку. Орієнтація Каутського

на розширення конкретного знання про людину, суспільство, цивілізацію без сумніву - плідна. Це допомогло йому уникнути спекуляцій "на абсолютній істинності" багатьох положень Маркса та Енгельса, саме тому Каутський критично ставиться до філософських шукань Маркса та Енгельса, вважаючи їх далекими від економічної та історичної точки зору марксизму.

Так в матеріалістичному розумінні історії Каутського химерно переплелися дві протилежні тенденції, притаманні і класичному марксизмові Маркса та Енгельса (прагнення створити нову, матеріалістичну філософію історії, яка б орієнтувалася на пошук шляхів соціального визволення людини - з одного боку, і прагнення досягти позитивного, адекватного, істинного знання про реалії сучасного суспільства, про конкретні методи його радикального перетворення - з іншого). Об'єднуючим принципом його концепції історії людства стала ідея розвитку соціальних інстинктів в людському суспільстві. Завдання в тому, щоб визначити ті сфери життєдіяльності індивіда і суспільства, в яких інстинктивний потяг до солідарності може негайно знайти практичний вихід, стати знаряддям визволення людини. К.Каутський вважає, що цими сферами стали демократія і політика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Див. Адамян П.Г. Каутский в борьбе с материалистическим пониманием истории. М., 1934; Альтер И.М. Демократия против революции. М., 1930; Лейкин Э. Каутскианство в теории империализма (из теоретической эволюции с.-д. Центра).- "Под знаменем марксизма", 1926, №11, 12; Месин Ф. Новая ревизия материалистического понимания истории: К критике книги Каутского о "Материалистическом понимании истории". М. 1929; Миронов М. Каутский о революции. Свердловск, 1829; Фурщик М. "Марксизм Каутского". // Вестник Коммунистической Академии, 31 (1); Korsch K. Marxismus und Pielosophi. Leipzig, 1923; Brockschmidt K.-F. Die deutsche Sozialdemokratie bis zum Fall des Sozialistengesetzes. Stuttgart, 1929; Rosenberg A. Demokratie und Sozialismus. Amsterdam. 1938 ff. ff.
2. Kautsky B. Ein leben für den Soyalismus. Vorbemerkung. Hannover, 1954.- S.8-9.
3. Каутский К. От демократии к государственному рабству. Берлин, 1922.- С.18-19.
4. Kautsky K. Die materialistische Geschichtsauffassung. Verlag Dietz Nachf. Berlin, 1927, В.ІІ.- S.63.
5. Ibid.,- S.619.
6. Ibid.,- S.620.
7. Ibid.,- S.623-624.
8. Ibid.,- S.559.
9. Kautsky K. Demokratie oder Diktatur. Berlin, 1920.- S.30-35.
10. Idid.,- S.40-41.
11. Kautsky K. Die materialistische Geschichtsauffassung. Verlag Dietz Nachf. Berlin, 1927, В.ІІ.- S.435-436.

SUMMARY

Dynamics of public development in comprehension K.Kautsky

I.Mazur

The writer of the article, addressing to scientific heritage of K.Kautsky, allowing the new approaches in an estimation of the figures of a social democracy past, analyses views of K.Kautsky, on dynamics of development of society. The writer considers, that the basis of evolution of views of the theorist SDPG and II International was: social reforms instead of revolution, democracy instead of dictatorship, freedom instead of servitude.